

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Colecția de documente „Gheorghe Crișan“

VASILE CĂPILNEAN

Printre achizițiile de mare interes documentar intrate de curind în păstrarea Filialei Maramureș a Arhivelor Statului din Baia Mare un loc aparte îl ocupă colecția de documente „Gheorghe Crișan“, constituită pe parcursul unei îndelungate activități gazetărești.

Gheorghe Crișan, în momentul de față pensionar, cu domiciliul în Oradea, este originar din mica localitate Tohat de pe Someș, situată la extremitatea sud-vestică a județului Maramureș¹.

Continuând tradiția vrednicilor săi înaintași, care au jucat un rol însemnat în lupta de emancipare națională a românilor din nordul Transilvaniei, Gheorghe Crișan se va dedica de tânăr ziaristicii pentru că, așa cum mărturisea într-un interviu, simțise o chemare, o vocație pentru cuvântul scris și tipărit².

Ucenicia în ziaristică și-a făcut-o în coloanele gazetelor din capitală: „Curentul“, „Universul“, „Timpul“, „România“ și „Voința“ în calitate de corespondent pentru Sălaj, apoi ca „secretar literar“ la revista „Nord-Vestul“ lui Dimitrie Șeptilici³. Încă din acei ani, 1930—1935 Gh. Crișan fusese preocupat de gândul de a scoate la Baia Mare, orașul în care și-a făcut studiile liceale „o revistă cu nivel superior celor ce au apărut cîndva acolo“⁴, lucrul care îl realizează în anul 1936.

Evocînd momentul revenirii lui Gh. Crișan în pitorescul oraș micier, poetul Ion Șugariu, prietenul și colaboratorul său apropiat, va mărturisi mai tîrziu: „Mai anii trecuți a venit la Baia Mare un tânăr visător și sărac. Un tânăr cu ochi mici și modești și cu multe visuri în buzunar. S-a oprit în piața din centru, printre cărămizi și bănci goale, a privit în jur și a zis: iată un oraș unde este mult de lucru. Iată un loc unde slova românească este absolut indispensabilă. Firmele cu nume străine îl priveau batjocoritor. A început să bată pe la porți. Foarte mulți nu l-au ascultat. Unii l-au luat în bătaie de joc. Dar el nu a disperat. S-a luptat cu dîrzenie și nu peste mult a reușit să scoată o revistă săptămînală, *Cronica*“⁵.

Piesa de bază a colecției de documente pe care o prezentăm, acest ziar săptămînal românesc apărut la Baia Mare, între 1936 — vara lui 1940, apoi în refugiu la Bacău în prima parte a anului 1941, frumos ilustrat de către cîțiva pictori și graficieni locali și alții „ale căror lucrări în linoleum nu mai necesitau cheltuieli de zincografie“⁶, a făcut o apreciabilă operă de educație patriotică informîndu-și cu consecvență cititorii despre cele mai importante evenimente culturale ale acestor ani: apariții de cărți, aniversări de scriitori, expoziții de artă plastică, concerte. Cu prilejul sărbătorilor naționale de la 24 ianuarie și 1 decembrie ziarul „Cronica“ a marcat an de an semnificația acestor evenimente în istoria noastră națională.

¹ Vasile Scurtu, *Petru Bran, un luptător al trecutului românilor din Satu Mare, Satu Mare, 1939*; Viorica Ursu, *Petru Bran, eminent om de cultură din veacul al XIX-lea, luptător neobosit pentru emanciparea poporului român, în Marmatia, 3, Baia Mare, 1977, p. 279—284*; Ion Dordea, *Din activitatea despărțimîntului Vișeu-Iza al „Astreii“ pentru păstrarea ființei naționale, în „Marmatia“, 4, 1978, p. 170—174.*

² Nae Antonescu, *Convorbiri revuistice, cu Gh. Crișan despre ziare și reviste bîimărene, în „Maramureș“, supliment politic, social-cultural al gazetei Pentru socialism, mai 1981. (În continuare Nae Antonescu „Convorbiri revuistice...“)*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ Nae Antonescu, *Scriitori uitați, Edit. Dacia, 1980, p. 18.*

⁶ Nae Antonescu, *Convorbiri revuistice ...*

În anii 1939—1940, când pericolul ce plana asupra integrității și independenței României a atins cote maxime, ziarul băimărean „Cronica” a publicat articole în care a fost demascată politica revizionistă a statelor fasciste.

Pe lângă documentele privind înființarea și activitatea săptămânalului băimărean „Cronica” din care rezultă și greutatea întimpinate, fondul conține și scrisori de încurajare, mai ales din perioada în care a apărut în refugiu, la Bacău, revelatoare pentru ecoul lui în rândurile cititorilor și îndeosebi ale confrăților refugiați din Ardealul de Nord, după 30 august 1940.

Într-o carte poștală trimisă de la Aradul Nou în 28 martie 1941 se menționa: „Nu știu cum să-mi exprim recunoștința mea pentru amabila atenție trimițându-mi ziarul d-tale „Cronica”. A fost cea dintâi a mea bucurie pe care am simțit-o în acest amarnic refugiu, sentiment pe care îl voi simți încă odată atunci când vom reveni cu toții la căminurile noastre, din care am fost asviriți cu atita brutalitate.

Totodată țin, să-mi exprim mândria mea de ardelean, aici, pentru modul în care înțelegi să profesezi această nobilă meserie a scrisului, servind exclusiv idealul Patriei sub toate aspectele ei, național, patriotic și cultural”⁷.

O altă scrisoare consemnează aspecte ale dramei celor izgoniți de la casele lor, precum și ale celor rămași la posturi. „Cumnatul P* și L* îmi scrie lupta lor sufletească. Ei au fost numiți la M*[năstur] provizoriu. Ce va fi mai târziu, nici ei nu știu. Colegii rămași pe acolo — îmi scrie el — se adună din când în când, stau de vorbă, comentează veștile de la Radio. Se întreabă apoi ei, că oare noi cei veniți nu-i considerăm ca dezertori? Eu le-am scris să fie liniștiți. Cît se pot menține să nu cedeze. Poporul românesc de acolo are nevoie de conducători”⁸.

Semnificative sînt și alte scrisori din care rezultă încurajările primite de la confrății din țară și îndeosebi de la cei din Bacău, Dorohoi, Onești, Botoșani, Roman. Una dintre acestea încheiată cu urarea adresată „atît Cronicii cît și luptătorului Gh. Crișan, viață îndelungată și totodată să-și ajungă țelul dorit, ca această gazetă să apară iarăși în vechea cetate ardeleană Baia Mare”⁹.

Între documentele achiziționate figurează și ultimul număr al ziarului „amputat de cenzură cu ștampila acesteia și rezoluția „Nu se va imprima. Se suspendă această apariție din ordinul prefectului”. Articoul cel mai îndrăzneț „care trebuie să fi determinat această măsură se pare a fi cel aparținînd lui Gh. Crișan de la rubrica „Notițe” în care referindu-se la știrea continuării activității grupului de la revista sâtmăreană „Afirmarea” în ziarul bucureștean „Viața” de sub direcțiunea lui Liviu Rebreanu, acesta scria: „Știrea aceasta ne-a adus aminte frînturi din lupta dirză dusă acolo la granița firească a romanismului, în Țara Oașului, în Chioar, în Maramureșul descălecătorilor. Aproape toți cei ce ne-am încumetat să scoatem publicații românești acolo eram nevoiți să muncim ziua în vreo slujbă, pentru ca din leafa primită să plătim tipar și hîrtie, cărora să le jertfim apoi nopțile și orele de odihnă spre a le însufleți ... Opera realizată de ele va fi însă neștearsă, binefacerile ei de neprețuit. Flacăra aprinsă arde astăzi cu puteri uriașe. Nu va putea fi stinsă niciodată de nimeni. Iată cea mai puternică garanție de solidaritate între toți românii, iată un motiv neseecat de speranță îndreptățită în refacerea fruntariilor firești ale țării”¹⁰.

Alte documente ale colecției „Gheorghe Crișan” le constituie arhiva suplimentului literar al ziarului său, intitulat „Cronica literară”.

Dacă nici unul din cele două numere care au putut fi imprimate nu fac parte din colecție, în schimb sînt prezente originalele manuscriselor literare trimise spre publicare, unele edite, altele inedite. Aceste manuscrise poartă semnăturile unor scriitori tineri la vremea respectivă ca Mihai Beniuc, Virgil Carianopol, Gheorghe Chisu, Ion Șugariu, George Petcu, Dumitru Hînovceanu, Ion Th. Ilea, Coriolan Ghetie și alții.

Printre cele mai valoroase documente din dosarul suplimentului „Cronica literară” pot fi socotite cele purtînd semnătura poetului erou Ion Șugariu împreună cu care Gh. Crișan a realizat și susținut atîtă cît timpul i-a permis, cele două publicații. Așa cum precizează istoricul literar Nae Antonescu și cum însuși Gh. Crișan mărturisese talentatul poet Ion Șugariu, fiu de miner din partea locului, prin relațiile sale cu cercul scriitorilor din Capitală, realizase o adevărată subredacție

⁷ Arh. St. Baia Mare, colecția „Gheorghe Crișan” dosar 5, f. 12. Prescurtările au fost propuse de Lucian Bretan spre a feri persoanele respective de eventuale urmări din partea autorităților de ocupație.

⁸ Nae Antonescu, *Convorbiri revuistice...*, p. 10—11.

⁹ Ibidem, f. 17—21.

¹⁰ Ibidem, f. 7.

acelo, de unde a purtat o bogată corespondență cu Gh. Crișan, din care în colecția de față se păstrează cinci scrisori.

Apariția revistei literare băimărene a constituit un eveniment cultural la vremea respectivă, consemnat și de exigentul critic și istoric, literar George Călinescu și care, în capitolul „Revistele noii generații” din a sa Istoria literaturii române de la origini până în prezent o menționează printre „publicațiile provinciale care dovedesc interesul pentru literatură și din acest punct de vedere merită atenția”¹¹.

Consemnând apariția revistei literare scriitorul Cezar Petrescu în „România literară” din 15 iunie 1939 arăta la rîndul său că deși „Cronica literară” apare în provincie, nu este o revistă provincială pentru că în paginile ei a apărut un material suficient de variat „apreciind drept „remarcabile eforturile redacționale, năzuind să dea acestei publicații o înfățișare cit mai agreabilă”¹².

Integritatea fondului documentar creat de „Cronica literară” se datorește atât grijii acordate de Gh. Crișan colaborărilor primite cât și indemnului primit de la poetul Ion Șugariu care, într-o altă scrisoare, comunicându-i ce propune să se publice în numărul prim, îl sfătuia pe bunul său prieten: „Te rog păstrează toate manuscrisele și după culegere la arhivă”¹³.

Un apropiat colaborator al revistei literare băimărene a fost și poetul născădean Ion Th. Ilea, cu deună poezii inspirate din realitățile sociale și politice ale momentului istoric deosebit de dramatic pentru destinul patriei noastre. Ele sînt intitulate „Destin” și „Crist sîngeră sub nouă cunună de spini”, ultima publicată în „Cronica” din 26 iunie 1940.

De o atenție deosebită s-a bucurat Gh. Crișan și publicația sa din partea poetului Dumitru Hinoveanu, originar din Oltenia și care a funcționat pînă în 30 august 1940 într-un sat din Țara Oasului apoi în ultimul timp în Seini. Bine cunoscut la data respectivă ca urmare a colaborării sale la revista „Afirmarea” din Satu Mare, oraș în care și-a tipărit și un volum de poezii, D. Hinoveanu este prezent în această colecție cu un mănunchi de poezii și cu mai multe scrisori.

Semnificativă pentru crezul literar al lui D. Hinoveanu este o altă scrisoare din acei ani (nedatăată ca și celelalte) în care acesta trecînd peste unele supărări pe care i le-a pricinuit Ion Șugariu într-un articol prea sever, el are cuvînt de apreciere la poezia confratelui său scriînd: „Prietenul Ion Șugariu încercă noi experiențe de procedee poetice și reușește bine. Sfătuiește-l însă să stea foarte aproape și de procedeele din Trecere prin alba poartă*. Sînt în Trecere prin altă poartă, frumuseți indiscutabile și prin aceleași procedee poate realiza mult mai mult — cred eu. Este un curent accentuat spre tradiții, nu știu însă dacă putem mult realiza cu el. Este prea copleșitor Eminescu. Să ne întoarcem la Eminescu, categoric, dar alături de Blagă, Arghezi și Barbu”.

Informații variate și interesante pentru cunoașterea unor aspecte ale vieții sociale și politice din fostele județe Sălaj și Satu Mare se găsesc în colaborările lui Gh. Crișan și din alte articole publicate în ziarele Curentul, Cuvîntul, Calendarul, Voința, Universul, Dimineața, Granița, România și Gazeta, decupate și aranjate cu grijă, cu menționarea în fiecare caz a titlului, datei și numărului ziarului.

O altă categorie de documente din colecția de față o formează corespondența sa cu Filiala Arhivelor Statului județul Maramureș, începută în 1983 și continuată în anii următori, importantă prin însăși hotărîrea lui Gh. Crișan de a dona aceste documente la Arhivele Statului.

Aceste scrisori completează tematica documentelor colecției cu date suplimentare cu privire la climatul social și politic al anilor 1930—1940, atestînd totodată preocupările sale actuale.

Gestul său de a dona aceste documente Arhivelor Statului ar putea constitui exemplu și imbold pentru alți deținători de documente iar rîndurile de față constituie și o expresie a recunoștinței noastre pentru contribuția pe care Gh. Crișan și-a adus-o la îmbogățirea zestre documentare a arhivelor maramureșene.

¹¹ Ibidem, dosar 7, f. 7.

¹² Ibidem, dosar 4, f. 77.

¹³ Nae Antonescu, *Convorbiri revuistice...*

* Este vorba de primul volum de poezii publicat de Ion Șugariu în anul 1938, Edit. Librăriei Pavel Suru, București.